

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

Honti László

PERSONAE INGRATISSIMAE?
A 2. SZEMÉLYEK JELÖLÉSE
AZ URÁLIBAN

Terintetes Nagy 97

szemléltető szabályainak 32. és a legy szót:
újraújra választott tag, a külsőt kivétel
szabályába tartozó dolgozat felolvasásáért,
személyes megnevezés esetén beüldöz
legkelebb egy év alatt széklet foglalt; külsőben meg-
széltetés megnevezésén."

Lehetetlen esetek, melyekben kivált vidéken la-
gátolhatatlan a határidőt megtartani: de hallgat-
elűzni e szabály megnevezés tartatását, amelyet
mint összes szabályzatunkat szőlőseink tekintetén
következéseire figyelmeztetünk. J. Aladár
szélségtelen.

Indoklásba hozatik tehát, hogy egyelőre az
1861. ig választott székletfoglatás által megnevezés
kelt ^{rendes} tagok nevei a kivételből kitöröltesse, az 1861-
és 65-ig választott a szabályokra emeltesse, jö-
vőre pedig a titokzatos hivatal oda utasítsa, hogy
evidenciában tartás végett az újon választottakat,
míg széklet nem foglaltak, a sorozatba fel ne vegye."

853
1865

Jan. 26. 1865.
Zollner Mór
Lugany Béla
Hollán Ernő

Kemény László
Königsberg László
Jóshörményi
r. tag Jolly János utca
Csongoró utca 3

Honti László

PERSONAE INGRATISSIMAE?

A 2. személyek jelölése az uráliban

SZÉKFOGLALÓK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

A 2010. május 3-án megválasztott
akadémikusok székfoglalói

Honti László

PERSONAE INGRATISSIMAE?

A 2. személyek jelölése az uráliban

Magyar Tudományos Akadémia • 2014

Az előadás elhangzott 2011. március 21-én

Sorozatszerkesztő: Bertók Krisztina

Olvasószerkesztő: Laczkó Krisztina

Borító és tipográfia: Auri Grafika

ISSN 1419-8959

ISBN 978-963-508-XXX-X

© Honti László

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Kiadásért felel: Pálincás József, az MTA elnöke
Felelős szerkesztő: Kindert Judit
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

BEVEZETŐ¹

A névmások sok gondot okozhatnak a szakembereknek, amikor történetükkel és rokonságukkal foglalkoznak. Ha az Uralisches Etymologisches Wörterbuch ilyen szócikkeit tanulmányozzuk, kiderül, hogy némelyek hangalakját, alakтанát illetően több bizonytalansággal is találkozunk. Természetesen megkísérelhetjük elintézni ezt a problémát azzal, hogy a névmásokban és a belőlük keletkezett személyjelölő morfémákban (valamint a számnevekben, az adverbiumokban stb.) gyakran találkozni szabálytalan formációkkal, de érdemes azzal is próbálkozni, hogy az anomáliák okára vagy okaira fényt derítsünk. Az efféle rendellenességek természetesen nemcsak az uráli nyelvek körében találhatók, vannak ilyenek másutt is, ezt egyebek közt az – első ízben 1910-ben kiadott – gót grammatikának a szerzője, Joseph Wright (1981: 118–119) fejtette ki nagyon világosan.

Általában a leggyakrabban használatos lexémák, suffixumok hangalakja torzul, válik a várokozásunktól eltérő hangalakúvá, és kétségtelenül a névmá-

---

¹ A Magyar Tudományos Akadémián 2011. március 21-én elhangzott előadás bővített változata. – A tanulmány teljes szövegét l. *Personae ingratisimae?* A 2. személyek jelölése az uráliban. *Nyelvtudományi Közlemények* 107. 2010–2011, 7–57; továbbá: *Das Zeitalter und die Entstehung der Personalpronomina mit velaren Vokalen*. In: Hyttiäinen, Tiina – Jalava, Lotta – Saarikivi, Janne – Sandman, Erika (eds): *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue. Festschrift tillägnad Juba Janbunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 264. 2012, 121–129 és *Eine Lautanomalie im Kreise der uralischen Personalpronomina*. In: Winkler, Eberhard – Bartens, Hans-Hermann – Hasselblatt, Cornelius (Hrsg.): *Lapponicae investigationes et uralicae. Festschrift zum 65. Geburtstag von Lars-Gunnar Larsson*. Wiesbaden. 2012, 71–82.

sok is ilyen, igen erős torzulásokat mutató elemei a szókészletnek. Az uráli nyelvek körében a személyjelölés jó néhány „anomáliát” mutat mindhárom szám mindhárom személyében. Ezek a jelenségek mind a szuffigálásban, mind a személyes névmások alaktanában jelentkeznek. Pár példát említek a legismertebb finnugor nyelvekből: a magyarban az egyes számú 2. személyű igeragok (-sz, -l, -d) és az egyes számú 2. személyű birtokos személyjel (-d) okoztak sok-sok fejtörést; a mai finn irodalmi nyelvben a többes számú 1. és 2. személyben a személyjelölő szuffixumok gemináta-mássalhangzót tartalmaznak, a többes 2. személyű személyjelölők nem teljesen azonosak az igeragozásban és a birtokos személyjelezésben, az igeragozásban ezek előtt van fokváltakozás, de a birtokos személyjelezésben nincs (pl. *luke-* ’olvas’: *lue-mme* ’olvasunk’, *lue-tte* ’olvastok’, *luku* ’szám’: *luku-mme* ’számunk’, *luku-mne* ’számotok’; *sylke-* ’köp’: *syljemme* ’köpiünk’, *syljette* ’köptök’, *sylki* [ragozási töve: *sylke-*] ’nyál, köpet’: *sylkemme* ’nyálunk’, *sylkenne* ’nyálatok’).

Az uráli nyelvekben ismereteim szerint a legmakacsabb problémát a 2. személyű névmások és személyjelölő szuffixumok okozták. Ilyenek mindenekelőtt az *n-* kezdetű obi-ugor személyes névmások, továbbá az ugyanezen nyelvekben, valamint a zürjénben, a votjákban és a szamojédban található *n* elemű, a 2. személyre vonatkozó igei személyragok és/vagy birtokos személyjelek, amelyekről rengeteget írtak az uralisták. Meglehetősen nehéz még áttekinteni is az ezekkel kapcsolatos nézeteket. A következőkben ezekkel foglalkozom.

I. A 2. SZEMÉLYŰ OBI-UGOR SZEMÉLYES NÉVMÁSOKRÓL

Az uráli nyelvek többségében a **t-* kezdetű, 2. személyű alapnyelvi névmások folytatói találhatóak:

*tš' 'du' U: finn *sinä*, észt *sina*, lapp *dun*, *dun*, mordvin *ton*, cseremisiz *tə́ni*, votják *ton* (Gen. *tinad*), zürjén *te*, magyar *te*, jenyiszeji *tođ'i*,² tavgi *tannaŋ*, szelkup *tat*, *tan*, kamasz *tan*, koibál *танъ*, motor *танъ*; „Auf Grund der lapp., mord. und sam. Wörter haben die sing. Personalpronomina in der U Grundsprache zwei Formvarianten, einmal mit palatalem, einmal mit velarem Vokalismus (vgl. Joki FUF 32:³ 48)” (UEW 1: 539);

'ihr (2)' U:⁴ lapp *doai* (Lakó 1986: 76), jenyiszeji *tođ'idi* (Mikola 1995: 219), tavgi *tī(i)* (Katzschmann 2008: 384), szelkup *tē* (Hajdú 1982: 143), kamasz *ššite* (Castrén 1854/1966: 353);

² Az itt idézett adat a maddu nyelvjárásból való, a baj nyelvjárási névmás viszont: *ū' du*; ты' (Hajdú 1983: 112), még vö. *ūd'i' ihr*; вы (2)', *ūda'* 'ihr; вы (Plur.)' (Mikola 1995: 230). Az *ū' du*; ты' névmást a ketből való átvételként magyarázzák (Dulson 1968: 102–104 [Hajdú 1983: 113 alapján idézve], Majtinskaja 1969: 55–56: „по-видимому”, Hajdú 1983: 112–113), vö. ket *у*, *ук' ты'* (Krejnovič 1968: 461); „*uu* is borrowing from the Ket language” (Helimskij 1996: 131). Feltételezem, hogy e kölcsönzés csak általános kétnyelvűség esetén történhetett meg. Hajdú (1983: 112–113, 1990: 10–11) Dulson (i. h.) nyomán a sg. 3. sz. névmást, a *bū*-t is a ketből magyarázza, ahol *ōy* a hangalakja (Krejnovič 1968: 461), genitivusa pedig *buda*, *but*, *budi* (Živova 1979: 223); Hajdú szerint a jurák *pudar* sg. 2. és *puda* sg. 3. névmások is ebből a ket közvetítte „mutató névmás” > 3. sz. névmási formából erednek, a jurákban a 2. személyű névmások a sg. 3. személyűhöz csatolt, megfelelő birtokos személyjellel jöttek létre (Hajdú 1983: 113), ezek tehát valójában analógiás alakulatok. E ket névmás pedig törökségi mutató névmásból származhat (Hajdú 1983: 113), vö. *bu*, *bo* 'dieser' (Räsänen 1969: 85). A ket névmás mutató névmási eredetét az is valószínűsíti, hogy az 1. és a 2. személyű névmásoktól eltérően a 3. személyűek ugyanazon esetvégződéseket veszik fel, mint az egyéb névszók (Werner 1997: 95). A jurák és a jenyiszeji személyes névmásokról utoljára Siegl (2008) nyilatkozott. – A 3. személyű ket névmásnak a szibériai török nyelvekből való származtatása Dulson (1968: 103) nevéhez fűződik, Živova (1979: 227) azonban ennek lehetőségében némileg kételkedett.

³ Joki 1956: 48.

⁴ E névmás nem szerepel az UEW-ben.

*tš 'ihr' U: finn *te*, észti *te*, lapp *dī*, mordvin *tiń*, cseremiszi *tä*, votják *ti*, zürjén *ti*, osztják (pl. 2. sz. igerag) V *-təγ*, DN *-tə*, O *-ti*, magyar *ti*, jenyiszeji *tođ'ida* 'бы',⁵ tavgi *têη*, szelkup *te*, kamasz *šir*; koibál *ce*, motor *мендя, мэндэ*; „Der Stammvokal kann nicht auf einen einzigen U Vorgänger zurückgeführt werden: die finn. Vertretung kann aus *e, die mord., perm. und ung. aus *i oder *e, das rekonstruierte urtscher. *e aus früherem *ä oder *e abgeleitet werden. Der bunte Vokalismus kann auch uralt sein” (UEW I: 539–540).

Ebben a kategóriában nyelvcsaládunkban a 2. személy jelölése számít a leginkább rendhagyónak, amely jó száz éve okoz kemény fejtörést az uralistáknak. Az uráli nyelvcsalád tagjaiban – a jurák és részben a jenyiszeji kivételével – a 2. személynek névmással vagy suffixummal való jelölésére orális dentális zárhang (*t*, *d*) jellemző, ezenkívül előfordul nazális dentális zárhang (*n*) is, mégpedig elsősorban a vogulban, az osztjákban, kisebb mértékben a zürjénben és a votjákban, továbbá a jurákban, a jenyiszejiben, a tavgiban és a szelkupban.

A suffixális személyjelölési *t* ~ *n* kettősséget sokan a személyes névmások kettősségéből kívánták értelmezni, és így az állítólagos kétféle személyes névmás agglutinációja magyarázná a kétféle, a *t* és az *n* elemű személyjelölő morfémát is. Ennek ellenére mégis rendszerint csak szókezdő *t-t tartalmazó 2. személyű névmást rekonstruáltak. Egy másik hangtani probléma pedig az, hogy a nyelvcsaládban a lapp, a mordvin és a szamojéd névmások alapján veláris magánhangzós személyes névmás (*mun, *tun, *sun) tehető fel (így pl. Collinder 1960: 167, Kulonen 2001: 161), míg a többi nyelv palatális hangrendű előzményekre enged következtetni.

Kulcs helyzetben az obi-ugor nyelvek 2. személyű névmásai vannak, ezek ugyanis mind *n*- kezdetűek szemben a többi uráli nyelvi *t*-vel:

⁵ A jenyiszeji adat (Mikola 1995: 219) nem szerepel az UEW-ben.

		Osztják			Vogul		
		V	DN	Kaz	T	P	Szo
sg.	1.	<i>mā (mān-)</i>	<i>mān, mā</i>	<i>ma (mān-)</i>	<i>ām (āmān-)</i>	<i>am (amni-)</i>	<i>am (āmam-)</i>
	2.	<i>nǎŋ</i>	<i>nǎŋ</i>	<i>nǎŋ</i>	<i>nǎw</i>	<i>nǎy</i>	<i>naŋ</i>
	3.	<i>lǎŋ</i>	<i>tǎw</i>	<i>lǎw</i>	<i>tǎw, tǎw</i>	<i>tǎw</i>	<i>tǎw</i>
du.	1.	<i>mīn</i>	<i>mīn</i>	<i>mīn</i>	–	<i>mēn, mīn</i>	<i>mēn</i>
	2.	<i>nīn</i>	<i>nīn</i>	<i>nīn</i>	–	<i>nēn, nīn</i>	<i>nēn</i>
	3.	<i>līn</i>	<i>tīn</i>	<i>līn</i>	–	<i>tēn, tīn</i>	<i>tēn</i>
pl.	1.	<i>mǎŋ</i>	<i>mǎŋ</i>	<i>mǎŋ</i>	<i>mǎŋ</i>	<i>man</i>	<i>mān</i>
	2.	<i>nǎŋ</i>	<i>nǎŋ</i>	<i>nǎŋ</i>	<i>nān</i>	<i>nan</i>	<i>nān</i>
	3.	<i>lǎŋ</i>	<i>tǎŋ</i>	<i>lǎw</i>	<i>tān</i>	<i>tan</i>	<i>tān</i>

(DEWOS 735, 884–885, 1004; Liimola 1944: 20–23, még vö. Honti 1988: 155)

A nyelvcsalád vagy az egyes nyelvek etimológiai szótárai legtöbbször meg sem említik ezen 2. személyű obi-ugor névmásokat (így: VglWb 3, FUV¹ 57, FUV² 74, SKES 4: 1034–1035, 1250, SSA 3: 184, 278, TESz 3: 869, 916–917, EWUng 2: 1491–1492, 1516–1517), míg a MUSz (192–193 [206–207]) szerepelteti ezeket, de éppen az *n*-jükről nem tesz említést. Hunfalvy elég részletesen bemutatta a magyar és a rokonai közti egyezéseket (Hunfalvy 1864: 259–278), de (egyáltalán) a névmásokat meg sem említette.

Az *n* elemű személyjelölőt (is) használó nyelvek a vogul kivételével ismerik a 2. személyű, **t*- kezdetű személyes névmást vagy az abból agglutinálódott személyjelölő szuffixumot (is):

- a) A *t* kezdetű személyes névmásnak az osztják morfológiában, egészen pontosan az igeragozásban fellelhető nyomára többen (Szinyei 1927: 115, Finciczky 1928–1930: 366, Hajdú 1973: 133, 142, 1986: 4, Honti 1976: 73 kk.) is utaltak, például:

du. 2. VVj Trj $-(\partial)t\partial n/-(\partial)t\partial n$, J $-(\partial)t\partial n$, DN $-(\partial)t\partial n$, Kaz $-t\partial n$,
 pl. 2. VVj Trj $-(\partial)t\partial \gamma/-(\partial)t\partial \gamma$, J $-(\partial)t\partial \gamma$, DN $-(\partial)t\partial$, Kaz $-t\partial$
 (Karjalainen–Vértes 1964: 277–281, Paasonen–Vértes 1965: 90–92,
 Honti 1986: 107–122),

de ez megvan a legkeletibb osztják (= VVj) nyelvjárásterületen az egyes számú birtokra vonatkozó birtokos személyjelezésben is: du.-pl. 2. VVj $-(\partial)t\partial n/-(\partial)t\partial n$ (Honti 1986: 39).

- b) A zürjén igeragozásban n elemű a személyjelölő: sg. 2. $-n$, pl. 2. $-n\dot{m}\dot{u}d$, a tagadó ige jelen idejében: sg.-pl. 2. on és múlt idejében (praeteritum): sg.-pl. 2. en , a prohibitív segédigében: sg. 2. en , pl. 2. $en(e)$ (Rédei 1978: 81, 83, 84); a votjákban a tiltó ragozás segédigéjének hangalakja is tartalmaz n -t: sg.-pl. 2. en (Csúcs 1990: 54); de a tagadó és tiltó igeragozás is tanúsítja az eredeti $*t$ elemű igei személyrag létét, például a zürjén sziktivkari és a letai nyelvjárásában a tagadó ige múlt idejében $ed(e)$ a pl. 2. személyű alak, a permják nyelvjárásában a jelen időben ugyanezen alak ode , a votják jelen idejében viszont sg.-pl. ud , múlt idejében ed hangalakú (Serebrennikov 1963: 283–285, 288, Csúcs 1990: 53). A zürjén birtokos személyjeles paradigmában a 2. sz. személyjelek csak a $*t$ elemű morfémák folytatóit mutatják, például: sg. 2. nominativus $-id$, pl. 2. nominativus $-nid$ (Rédei 1978: 62); a votjákban ugyanez a helyzet: sg. 2. nominativus $-ed/-jed$, $-id$, pl. 2. nominativus $-di/-ti$ (Csúcs 1990: 38).
- c) A szamojéd nyelvekben is van n vagy n -t tartalmazó vagy $*n$ -re visszamenő személyjelölő morféma: jurák $-n$ ($< *nt$): $n\dot{u}-n$ 'du stehst', jenyiszjei $-ddo$ ($< *ntV$): $mota-ddo$ 'du schneidest', tagvi $-n$ ($< *n$) $n\dot{u}l\dot{t}i-n$ 'du lebst' (Hajdú 1986: 7, Mikola 1988: 254, 2004: 123).

1.1. Az *n*- kezdetű obi-ugor személyes névmások létrejötte

Az aligha jöhet szóba, hogy az obi-ugor alapnyelvben a hajdani **t*-s kezdetű 2. személyű névmást egy teljesen új, **n*-s névmás váltotta volna föl. Lévén a grammatikai számok körében az egyes szám a lehetséges oppozíciók alaptagja, az obi-ugor nyelvek *n*- kezdetű személyes névmásának mutató névmásból való etimológiai magyarázatát teljesen alaptalannak tekintem, mivel egyre szilárdabb meggyőződéseim szerint az **n*- kezdetű mutató névmások az uráli alapnyelvi többes szám megjelenítői voltak (Honti 1997: 34–35, 2003: 173, 2006: 87), arról nem is beszélve, hogy csak a 3. személyű névmások szoktak igazolhatóan mutató névmásból kialakulni, azok nem lévén valódi személyes névmások (ehhez vö. pl. Bühler 1982: 107–109, Lyons 1992: 276–277), továbbá az „igazi” személyes névmások etimologizálása legtöbbször talán éppen olyan reménytelen vállalkozás lehet, mint a számszavak legtöbbszöréé, mert nyilván a nyelvek igen ősi, a távoli korokban keletkezett lexémái közé tartoznak, amelyek etimológiájának kiderítésében való reménykedés az én tapasztalataim szerint nagyrészt az illúziók világába tartozik. Budenz (1869: 42) is csak a 3. személynek és a mutató névmásnak az esetleges kapcsolatáról szól. Különennek kétségtelenül igaza van, amikor azt közli, hogy a finn *naa* ’ezek, azok’, *ne* ’azok’, *nuo* ’azok’, *nämä* ’ezek’ mutató névmásoknak nincs megfelelőjük az obi-ugor nyelvekben (Kulonen 2001: 170; egyébként ezt a számbeli szuppletívizmust ő is csak finn-permi korinak véli). Tehát a 2. személyű névmásokat nem lehet ezen mutató névmások egyikével sem etimológiai összefüggésbe állítani; elsősorban persze nem azért, mert az **n*- kezdetű mutató névmásoknak nincs képviselőjük önálló lexémaként az obi-ugorban (hiszen azok nyom nélkül ki is veshettek volna), hanem azért, mert – szerintem – az **n*- kezdetűek pluralisi funkciójuk voltak, ezt a vogulban a többes számú határozott tárgyra utaló igealakok és a több birtokra utaló birtokos paradigma alakjai igazolják, ezen formák *n* többesjele ugyanis csak az **n*- kezdetű többes számú mutató névmások valamelyikéből agglutinálódhatott (l. Honti 1997: 34, 36–37, 85).

A 2. személyű névmás hangtani anomáliáját ahhoz hasonlóan vélem kideríthetőnek, ahogy Hajdú Péter tett erre kísérletet: szerinte belső nyelvtörténeti folyamat eredményével van dolgunk, vagyis a $*tVn$ sg. 2. személyű névmás tővégi n -je asszimilálta a homorgán képzésű szókezdő $-t$ -t: $*tVn > *nVn$. Hosszas tűnődés után én viszont arra a következtetésre jutottam, hogy az n - kezdetű személyes névmás elsősorban a névmások egymásutániségának köszönheti létét: 1. sz. $*m\ddot{a}(n)$, 2. sz. $*t\ddot{a}n > 1.$ sz. $*m\ddot{a}(n)$, 2. sz. $*n\ddot{a}n$, vagyis én is asszimilációval számolok, de elsősorban nem a szóalakon belülivel, hanem az egymással bizonyos feltételek közt szukcesszivitást mutató (érintkezési képzettársulást eredményező) és fogalmi rokonságban álló elemek kölcsönhatásával. Úgy vélem, az obi-ugor névmások körében tapasztalható anomáliának a magyarázata is ebben rejlik. Gyakran előfordul (nem csak nyelvtanórán vagy nyelvtanulás közben), hogy valamilyen kontextusban kívánatosnak látszik egy esemény részeseinek nem név szerinti felsorolása, azaz például: *én, te, ő...*, és a $*m\ddot{a}(n)/*äm(än)$ 'én', $*t\ddot{a}n$ 'te', $*\ddot{a}y$ 'ő' stb. hangsorú obi-ugor alapnyelvi személyes névmásokban bekövetkezhetett, hogy a 2. személyű névmás orális zárhangját a homorgán képzésű nazális váltotta fel, vagyis: $*m\ddot{a}(n)/*äm(än)$ 'én', $*n\ddot{a}n$ 'te', $*\ddot{a}y$ 'ő'.

Obi-ugor történeti morfológiai vizsgálódásaim során természetesen én is belebotlottam ebbe a problémába, de a 2. személyű névmásnak a várakozással ellentétes hangalakját csak konstatálni tudtam, ennek megjelenési, keletkezési körülményeiről nem tudtam mit mondani, inkább csak a személyjelölő szuffixumok rendszerének módosulására fordíthattam a figyelmemet. Mivel mindkét obi-ugor nyelvben sg. 2. személyben $-n$ elemű a személyrag, arra gondolhatunk, hogy az újabb keletű, n - kezdetű névmás talán az egyes számban honosodhatott meg először (lévén ez a leggyakoribb), majd magához hasonítva a személyvégződés domináns elemét ($*t > *n$), kiszorította onnan a korábbi, még az uráli alapnyelvben vagy még inkább a preuráliban $*t$ - kezdetű névmásból agglutinálódott személyragot. Az újabb, n - kezdetű névmás továbbterjedt az obi-ugor nyelvekben a többi (du. és pl.) számba a régebbiek rovására, amelyek

kövületként fennmaradt osztjákbeli emléke az alanyi ragozás du. 2. és pl. 2. személyű *t*-s személyragja és az ugyanezen személyekben található keleti osztják birtokos személyjelek. A vogulban nemcsak a névmások rendszeréből szorította ki az új a régít, hanem még az igeragok és a birtokos személyjelek közt sem találjuk nyomát sem.

A fentieket összegezve tehát az obi-ugor alapnyelvben a sg. 2. névmásban bekövetkezett *t*- > *n*- változást három asszimilációs indíték is kiválthatta:

- a) sg. 1. *mön → sg. 2. *tön > sg. 2. *nön (paradigmatikus asszimiláció),
- b) sg. 1. *mön → sg. 2. *tön > sg. 2. *nön (paradigmatikus asszimiláció),
- c) sg. 2. *tön > sg. 2. *nön (a szóalakon belüli regresszív asszimiláció).

Biztosra veszem, hogy ezek együttes hatásának köszönhető az obi-ugor személyes névmások e szabálytalan hangalakja.

Ismereteim szerint ilyen típusú kiegyenlítődést az uráli nyelvcsaládon belül csak az obi-ugor személyes névmások mutatnak, de más nyelvekből vannak olyan párhuzamok, amelyek ugyancsak egyértelműen megerősítik a magyarázatomat. Talán közismert, hogy a hollandban a semleges nemű határozott névelő és az egyes számú 3. személyű névmás hangalakja *het*, amely egyebek közt a német *es* és az angol *it*, ugyancsak egyes számú 3. személyű névmás etimológiai megfelelője. A holland *het* szókezdő mássalhangzója, amely a mai nyelvben már csak az írott formában létezik, már régebben olyan elemnek tűnt nekem, amely az egyes számú 3. személyű, hímnemű személyes névmás, a *hij* analógiájára jelenhetett meg. Gyanúm beigazolódott, amikor az egyik legjobb holland etimológiai szótárban utánanéztem: „**het** vnw., lidw., mnl. *bet*, ofri. *hit*, *bet*, oe. *hit* (ne. *it*). De *h* is een latere toevoeging onder invloed van de nvv. van het nl.-fri.-oe. paradigma van het pers. vnw., waarvoor zie: *hij*. De oorspr. vorm is dus te vinden in onfrank. *it*, os. *it*, ohd. *iz*, *ez*, got. *ita*. – idg. *id*, vgl. lat. *id* 'het, dat',

oi. *id-am* 'dit', oiers *eo* (< *id-a), van de vnw. stam **e-*, *ei-*, *i-* [...] De vorm met *b* is eigenlijk schrijftaal, in de spreektaal gebruikt men altijd *æt*, *ʔ...*" (De Vries 1987: 254–255).⁶ „Oorspr. alleen pers. vnw., maar tot lw. geworden doordat de verzwakte vorm (*e*)*t* samenviel met die van het lw. (vnw.) *dat*” (De Vries–De Tollenaere 1986: 143).⁷ Amint ezen idézetekből látható, az óangolban és az ófrízben is volt *b-* kezdetű alakja ezen névmásnak (még l. Onions 1998: 488), és angol etimológiai szótárakban ugyanezt találtam, sőt az ófrízben minden 3. személyű névmásnak volt *b-*-ja: *bi* (hínnem), *biu*, *bio* (nőnem), *bit* (semleges nem), *bia* (többes szám) (Bremmer 2009: 56), az óangolban is volt e nőnemű névmásoknak *b-s* alakjuk: *bē* (hínnem), *bēo* (nőnem), *bit* (semleges nem), *bīe* (többes szám), amely mássalhangzó a hínnemű névmás hatására jelent meg (így pl. De Vries 1987: 865, Blake 1996: 65–66), nyilván ez a helyzet a skandinávban is, vö. például svéd *han* (hínnem), *hon* (nőnem) (Hellquist 1957: 332, Braunmüller 1991: 42). A *bet* *b*-ját Philippa másképpen értelmezi, de valójában csak egy igen homályos elképzelést adott elő: „**het** lw., vnw. 3e pers. o. ev. [...] Eerst als persoonlijk vnw. 3e pers. ev. onzijdig: onl. *it* [10e eeuw...]; mnl. *bet*, minder vaak *et*, (*b*)*it* etc., vaak enclitisch *-t* of *-et*. Als lidwoord: mnl. in *bet gheemeen convente* 'de gezamenlijke kloosterlingen' [...], *bet ghestant* 'de toestand, gesteldheid' [...], ook vaak proclitisch *t-*. [...] Algemeen Germaans voornaamwoord uit < pgm. *it. In het Noordzee-Germaanse gebied werd een van origine wrsch. aanwijzend partikel *b-* voor deze oorspr. stam geplaatst, zowel bij *bet* als bij ► HIJ, ► HEM, ► HAAR l en ► HUN, HEN. Zie daarvoor onder ► HIER... [...] Os. *it* (mnd. *it*); ohd. *iz* (mhd. *ez*, nhd. *es*); ofri. *bit* (nfri. *it*); oe. *bit* (ne. *it*); on. *bit*; got. *ita*; < pgm. *it. [...] Persoonlijke voornaamwoorden voor de derde

⁶ „**het**: névmás, névelő: középfolland *bet*, ófríz *bit*, *bet*, óangol *bit* (újangol *it*). E *b* későbbi elem a személyes névmás holland–fríz–óangol paradigmájának hatására, lásd még *bij* 'ő (hínnem)'. Az eredeti alak az óalsófrank *it*, ószász *it*, ófelnémet *iž*, *ež*, gót *ita* alakokban látható – indogermán *id*, vö. latin *id* 'az', óind *id-am* 'ez', óír *eo* (< *id-a), az **e-*, *ei-*, *i-* névmástöből... A holland het *h*-ja írott nyelvi, a beszélt nyelvben mindig *æt*, *ʔ* használatos”.

⁷ „Eredetileg csak személyes névmás volt, de általában lett névelővé, hogy gyenge (*e*)*t* alakja egybeesett a *dat* névelő (és névmás) gyenge alakjával.”

persoon bestonden in het Proto-Indo-Europees niet als apart paradigma en zijn terug te voeren op aanwijzende voornaamwoorden. Voor het Germaans is dat in de meeste gevallen het paradigma van pie. **h₁e*, waarvan **(h₁)id* de nominatief onzijdig enkelvoud is. Verwant zijn o. a. Latijn *id* 'dat'; Sanskrit *idám*; Oudiers *ed* 'het'. [...] *Het* is oorspr. alleen een persoonlijk vnw., zoals ook nu nog de verwante woorden Duits *es* en Engels *it*; als lidwoord is het typisch Nederlands" (Philippa 2005: 426).⁸

Következzék néhány további példa a germán nyelvekből. A holland írott nyelvi, udvarias *gij* 'Ön, Önök; Te, Ti' személyes névmás, amelynek a gyenge formája *ge*, hasonló módon jött létre. Ezekről így ír De Vries etimológiai szótára: „*gij* vnw., onder zwakke toon *ge*. De schrijftaalvorm in frankische dial. naast de volkstaalvorm *jij*, *je*, mnl. *ghi*, dial. *ji*, eigenlijk 2de pers. mv. – onfrank. *gī*, os. *gi*, ohd. *ir* (nhd. *ibr*), ofri. *i*, oe. *ge* (ne. *ye*), on. *ēr*. – De grondvorm is **jīz*, die onder invloed van **wīz* (zie: *wij*) uit **jūz* is ontstaan, vgl. got. *jūs*... [...] De ontwikkeling van *j > g* had plaats in frankische dialecten; in het Hollands had de taal van ouds *j*, maar daarnaast kwam onder frankische invloed de *g*-vorm steeds meer op" (De Vries 1987: 207).⁹ Egy másik etimológiai szótár nem a 'mi'

⁸ „**het** névelő és egyes számú 3. személyű, semleges nemű személyes névmás [...] Eleinte mint egyes számú 3. személyű, semleges nemű személyes névmás: óholland *it* [10. század]; középholland *bet*, ritkábban *et*. (*h*)*it* stb., gyakran enklitikusan: *-t* vagy *-et*. Névelőként: középholland *bet gbeenen convente* 'az egész konvent, az összes szerzetes' [...], *bet gbestant* 'az állapot, a helyzet' [...], gyakran proklitikusan is: *t-*. [...] Közös germán névmás az ősgermán **it* alakból. Az Észak-tenger vidékének germán területén egy valószínűleg rámutató funkciójú, *b-* kezdetű partikula került ezen névmás elé mind a *bet*, mind a ► HIJ, ► HEM, ► HAAR I és ► HUN, HEN alakok esetében. Ezt l. ► HIER... [...] ószász *it* (középnémet *it*); ófelnémet *iz* (középfelnémet *ez*, újfelnémet *es*); ófríz *bit* (újfríz *it*); óangol *bit* (újangol *it*); ónorvég *bit*; gót *ita*; < ősgermán **it*. [...] A 3. személyű személyes névmások nem alkottak önálló paradigmát az indoeurópai alapnyelvben, az ilyen névmások mutató névmásokra vezethetők vissza. A germán esetében ez legtöbnyire az indoeurópai **h₁e*, ebből van a semleges nemű egyes számú nominativus: **(h₁)id*. Ezek összetartoznak egyebek közt a latin *id* 'az' névmással; szanszkrit *idám*; óír *ed* 'az'. [...] A *bet* eredetileg csak személyes névmás volt, mint most a német *es* és az angol *it*; névelőként csak a hollandban van meg.”

⁹ „**gij** névmás, a gyenge hangsúlyú a *ge*. Az írott nyelvi alak a frank dialektusokban a népnyelvi *jij*, *je*, középholland *ghi*, nyelvjárási *ji* mellett voltaképpen többes számú 2. személyű névmás –

névmás analógiájával, hanem az 'én' függőeseti formájáéval számol: „**gij** [pers. vnw.] **ġghi** (2e pers.mv.) 1220–1240) vgl. gotisch *jūs* [idem], het vocalisme van het nl. is te danken aan invloed van *mij*; de oorspr. anlautende *j* werd in een aantal frankische dialecten tot *g*, maar niet in de ingveoonse. Aanvankelijk, door de in de Middeleeuwen overheersende positie van Brabant, overwon de *gij* vorm in geschrifte. Hij bleef nog lang in de deftige taal in het Noorden behouden. Met de opkomst van Holland overwon daar de *jij* vorm. Aanvankelijk was *gij* de onderwerpsvorm van de 2e pers. mv.: allengs werd *gij* voor het enk. gebruikt, terwijl het oude *du* (vgl. hd. *du* [jij]) verdween aan het eind van de 16e eeuw” (Van Veen – Van der Sijs 1997: 336, még vö. 563).¹⁰

Az angol *ye* 'te; ti' és a *you* 'Ön, Önök; te; ti' és az ezen szócikkben említett egyéb germán névmások hasonló tanulságokkal szolgálnak. „**ye** *jī, jī* (arch. and joc., dial.) nom. pl. of 2nd pers. pron. OE. *gē* = OFris. *jī*, OS. *gi, ge* (Du. *gij*), OHG. *ir* (G. *ibr*), ON. *ēr* (:- **jēr*), analogically modified forms (after the 1st pers. pron., e. g. OE. *ge* after *we*, OHG. *ir* after *wir*, ON. *ér* after *vér*) of CGerm. **juz*.; accented **jūs*, repr. by Goth. *jūs*, f. **ju-* (with pl. ending); see YOU, YOUR” (Onions 1998: 1018). „**you** *jū, ju, jø* orig. accusative and dative pl. of the 2nd pers. pron. (see THOU); began to be used XV for nom. YE and somewhat earlier (XIV) as a substitute for *thee* and *thou* in respectful address

---

óalsófrank *gī, ószász gi, ófelnémet ir* (újfelnémet *ibr*), ófríz *i*, óangol *ge* (újangol *ye*), ónorvég *ēr* – Az alapalak **jz*, amely a **wz* (lásd: *wij*) hatására **juz* formából keletkezett, vö. gót *jūz*... [...] A *j > g* változás frank dialektusokban következett be; a voltaképpeni holland [= a Holland tartománybeli] dialektusban régtől fogva *j* volt, de aztán a frank *g-s* alak hatása egyre erősebben érvényesült”.

¹⁰ „**gij** [személyes névmás] **ġghi** (többes számú 2. személy) 1220–1240) vö. gót *jūs* [ugyanaz], a holland szó vokalizmusa az *ik* 'én' függőeseti *mij* alakja hatásának köszönhető; az eredeti szókezdő *j* egy sor frank dialektusban *g*-vé lett, de az ingveónban nem. A középkorban érvényesült domináns brabanti pozíció folytán a *gij* alak uralkodott az írásbeliségben. De sokáig élt még az előkelő stílusban. A Holland tartomány feltörésével azonban a *jij* győzedelmeskedett. Eleinte a *gij* volt a többes számú 2. személy alanyesetű formája: de a *gij* lassacskán egyes számi formává lett, miközben a régi *du* (vö. felnémet *du* ['te']) a 16. század vége felé kiveszett a nyelvből.”

to a superior; also from late XVI as an indef. pron., 'one', 'anyone'" (Onions 1998: 1021).

„Аналогическим воздействием объясняется и удивительное превращение итальянского наречия *ci* 'здесь' в объектную форму местоимения 1 л. мн. ч. 'нас, нам'. Этот переход объясняется наличием в языке двух омофоничных слов *vi* 'там' из лат. *ibi* и *vi* 'вас' из лат. *vos*. В сознании говорящего эти лексемы были отождествлены, и поэтому *ci* 'здесь' (из лат. *ecce hic* 'вот это') по аналогии вытеснило исконное личное местоимение (которое, происходя из лат. *nos*, по идее, должно было звучать *ni)" (Babaev 2009: 127), vagyis itt nem a szukcesszivitás, hanem a hangtani (*vi* 'ott' ~ *vi* 'titeket') és a fogalmai rokonság (*ci* 'minket; nekünk' ~ *vi* 'titeket; nektek') játszott szerepet. – Ezt támogatják az olasz etimológiai szótárak is: a *ci* a vulgáris latin *bīce 'itt' (< klasszikus latin „*bīc* 'itt' + *-ce* enklitikus partikula”, 12. századi fejleménynek a) folytatója (így: De Mauro–Mancini 2000: 387, I. még Cortelazzo–Zolli 2008: 335, 1812, Nocentini 2010: 223, 1317, Patota 2010: 349–350); a *ci* egyúttal a *noi* pl. 1. személyű névmás hangsúlytalan változata is, a *noi* 'nekünk' funkciója is van (Patota 2010: 349); a *vi* a *voi* pl. 2. személyű névmás hangsúlytalan változata is, és a *voi* 'nektek' funkciója is van (Patota 2010: 2003). A *c'è* 'van, létezik; es gibt, there is', *ci sono* 'vannak, léteznek; es gibt, there are' szinonimája is lehet, ti. a *ci* pedig a *vi* használatára hatott: *vi è* 'van, létezik; es gibt, there is', *vi sono* 'vannak, léteznek; es gibt, there are', pl. *c'era una volta un re* 'volt egyszer egy király', *non vi è nessuno* 'nincs ott senki', de a mutató névmási funkció a latin *ibi* 'lâ; ott, amott (messzebb)' adverbiumtól származik (De Mauro–Mancini 2000: 2273). Az olasz és a román névmásokról: „Latin *illui, illaei* > olasz *lui*, román *lui, ei* – Ez minden valószínűség szerint olasz–román újítás; a latin *cui*¹¹ mintájára” (Du-Nay 2004: 72).

¹¹ Vö. olasz *lui* 'ő (hímnem)', román *lui* 'neki (hímnem)', román *ei* 'ő (hímnem); ők' (Kelemen 1964: 416, még vö. Tiktin 1911: 592, 593), olasz ... *cui* 'aki..., ami..., amely...' < latin *cui* 'amelynek', ez a latin *qui* 'amely' dativusa (De Mauro–Mancini 2000: 516, Cortelazzo–Zolli 2008:

Tehát az itt idézett adatok és magyarázatuk arra mutatnak, hogy nem azonos kategóriájú névmások, valamint névmások és névmási alapú adverbiumok közt is van kölcsönhatás.

Ščerbak (1977) nyomán az őstörök *пэн (= *рэн) 'én' mai képviselői kapcsán hasonló változásról ír Serebrennikov–Gadžieva (1979: 138–139) is: „За согласным *п* следовал в личном местоимении 1 л. мн. ч.¹² гласный *э*. В татарском, башкирском и хакасском языках этот *э* закономерно отражается в виде *и*, ср. тат., башк. и хак. *мин* 'я'. Якутская форма *мин* аномальна, поскольку в якутском языке нет перехода *э* в *и*. В о з м о ж н о *и* возник под влиянием *и* в *бубуэи* 'мы'” (kiemelés tőlem, H. L.; némileg eltérő őstörök rekonstrukció: Tenišev 1988: 204).

Névmások körében bekövetkezett hasonló paradigmatis asszimilációt, hasonulást idézhetek a magyarból is. Az irodalmi nyelvi birtokos névmások (*enyém, tied/tiéd*) mellett nyelvjárásokban, főleg a Dunántúlon általános az *enyimé, tiedé*, amely alakok Temesi (1941–1943: 79) szerint alakismétléssel, tehát az *-é* reduplikációjával keletkeztek (pl. *enyém* [*> enyim*] *> enyimé*). Éppenséggel tekinthetnénk ugyanolyan nyomatékosítás eszközének is, amilyen a népnyelvi *asztat, asztatat* formákban látható, de aligha hagyható figyelmen kívül az *övé* hatása, amelyben az *-é* birtokjel ugyanúgy magára vette a sg. 3. személy jelölését is, mint például névutóinkban az *-á* és az *-é*, például *alá ~ alája, főlé ~*

423, még vö. De Vaan 2008: 507), román *cui* 'kinek, kiknek' (Borza 1999: 44, Farkas 2007: 1633), olasz *lui* 'ő (hímnem)', román *lui* 'ő (hímnem)', román [...] *cui* kérdő és vonatkozó névmás (l. Tiktin 1903: 352, 450, még vö. De Vaan 2008: 507). Egyéb román névmási analógiás alakulatok: Tiktin 1911: 593. A *lei* 'indica la persona di cui si parla; arra a személyre utal, akiről szó van' személyes névmás szócikkében: „Lat. tardo (*il*)*laei*, foggiato analogicamente su (*il*)*lūi*; az (*il*)*lūi* formához analógiásan igazodott kései latin (*il*)*lāei*” Cortelazzo–Zolli 2008: 862). Az olasz *lui* szócikkében: „Lat. parl. per il dat. class. *illi* (sul modello di *qui, cui* → 'chi, cui'); beszélt nyelvi latin *(*il*)*lūi* a klasszikus latin *illi* dativusaként (a *qui, cui* → 'ki, kinek' mintájára)” (Cortelazzo–Zolli 2008: 893).

¹² Itt a „мн. ч.” (= множественное число 'többes szám') helyett „ед. ч.” (= единственное число 'egyes szám') rövidítésnek kell lennie – csak sajtóhibáról lehet szó.

föléje; az *övé* mellett „A XVI. sz. elején – bizonyára a birtoklás nyomatékosítására – kimutatható E/3.-ben a birtokos személyjel kapcsolódása a szóalakhoz, de ez korszakunkban [a kései ómagyarban, H. L.] még csak szórványosnak mondható: Döbr.K 297: *öveie*” (G. Varga 1992: 479–480), amely alak ma is él a nyelvjárásokban, például *üjeje*, *üejje* (B. Lőrinczy 2002: 309).

1.2. Az *n* elemű permi igeragok

A votjákban az *-n* igei személyrag csak a tagadás felszólító módjában (a tagadó igei eredetű tiltó igében) van meg, mégpedig homonim alakúként mindkét számban, egyébként a **t-* kezdetű személyes névmásokból agglutinálódott személyragok, vagyis a sg. 2. személyű *-d* és a pl. 2. személyű *-di* használatosak, például:

votják

sg. 2.	pl. 2.
<i>mīno-d</i> [‘menni fogsz’]	<i>mīno-di</i> [‘menni fogtok’]
<i>u-d mīni</i> [‘nem fogsz menni’]	<i>u-d mīne(le)</i> [‘nem fogtok menni’]
<i>e-n mīn(i)</i> [‘ne menj!’]	<i>e-n mīne(le)</i> [‘ne menjete!’]

(Csúcs 1990: 52–54)

zürjén

sg. 2.	pl. 2.
<i>śeta-n</i> [‘adsz’]	<i>śeta-n-n-id, śeta-d</i> [‘adtok’]
<i>o-n śet</i> [‘nem adsz’]	<i>o-n(-e) śeta-n-n-id, śeta-d</i> [‘nem adtok’]
<i>e-n śet</i> [‘ne adj!’]	<i>e-ne śetej</i> [‘ne adjatok!’]

(Rédei 1978: 81, 83, 84), de:

KP/Ja

o-n lu ['nem leszél?]

o-d_θ lu_θ ['nem lesztek?]

i-n vól ['ne légy!']

i-d_θ vól_θ ['ne legyetek!']

(Genetz 1897: 56–57)

o-n lu ['nem leszél?]

o-d_θ lu_θ ['nem lesztek?]

i-n mun ['ne menj!']

i-d_θ mun_θ ['ne menjetek!']

(Lytkin 1961: 68–69)

ópermi

–

o-d toždo 'не скорбите'

i-n ['te ne!']

i-d ['ti ne!'] (Lytkin 1952: 114)

E kettősséget magyarázó kollégákkal (Rédei 1988b: 385, 390, 1989: 151, 158, 5. jegyzet, Csúcs 2005: 264–265, 271) ellentétben a permi nyelvek esetében is a paradigmatisz asszimilációban vélem megtalálni a *-t* személyrag helyetti *-n* megjelenésének magyarázatát, az őspermiben ugyanis még meg kellett lennie a sg. 1. személyű **-m-*nek, tehát például őspermi **müinjim* 'megyek', **müinid* 'mész' > **müinjim* 'megyek', **müinid* / **müinjn* 'mész' >> votják *mijno-o* 'megyek', *müinod* 'mész' ~ zürjén *muna-o* 'megyek', *munan* 'mész'.

Summa summarum: a permi *-n* igei személyrag kialakulását tekintve is indokolt paradigmatisz asszimilációval számolni.

1.3. Az *n* elemű szamojéd személyjelölő suffixumok

A szamojéd nyelvekben meglehetősen bonyolult képet mutatnak a személyjelölő morféimák. Mikola (1988: 241, 2004: 105) szerint a **-VtV-* hangalakú ősszamojéd birtokos személyjel folytatói a mai jurák, jenyiszjeji, tavgi, szelkup morféimák, ugyanez a helyzet az igei személyragokkal is (Mikola 1988: 251, 2004: 119–120). A hangalakot (**-VtV-*) illetően alighanem lapszus csúszott Mikola megfogal-

mazásába, vö. „Die Aufklärung der Herausbildung der Px-e und Vx-e für die 2. P. gehört zu den schwierigsten Fragen der Samojedologie. Durch den Wandel PU *s* > PS *t* hätten die Endungen für die 2. und 3. P. zusammenfallen müssen (2. P. PU -*sV*, 3. P. PU -*tV*), die Sprache war aber bestrebt diese störende Homonymie zu vermeiden. Im SgNom. traten die Px-e meist an den Vokalstamm. Das -*t*- des PxSg2–Pl2–Du2 stand also im Nom. zwischen Vokalen. In dieser Stellung verwandelte sich das -*VtV* – wahrscheinlich über -*VδV* – zu -*l* und -*r*. Davon übernahm das Nordsam. -*r*-, das Südsam. -*l*-“ (Mikola 1988: 241, 2004: 105–106; én emeltem ki, H. L.). Az idézet kiemelt részéhez vö. „Das VxSg2 im PU war -*tV*. Aus demselben Grund, den wir beim PxSg2 dargelegt haben, entwickelte sich PU -*tV* zu PS -*lV*, -*rV*... Im Selk. geriet *-*lV* in die det. Konjugation. Als VxSg2 der indet. Konjugation wurde die neue Personalendung *-*ntV* eingeführt, deren Ursprung unklar ist. Auch das Nenz. und Enz. kennen dieses Vx und verwenden es ebenfalls in der indet. Konjugation. Somit ist es möglich, dass -*ntV* schon im PS vorhanden war, dass also die Opposition det vs. indet. Konjugation schon damals auch auf die 2. P. des Sing. übergreifen hatte. -*t* geht vielleicht auf das Personalpronomen *-*tV* / *n* / 'du' zurück“ (Mikola 1988: 251, 2004: 119; én emeltem ki, H. L.). Tehát a „Mikola 1988: 241, 2004: 105–106“ idézetben az uráli du. 2. személyű birtokos személyjelnek *-*tV* hangalakúnak kell lennie. A szamojéd *-*ntV* morféma eredetét Mikola (1988: 251, 2004: 119) tisztázatlannak, a személyjelölő *n*-jét expressis verbis ismeretlen eredetűnek tartja (hasonlóan: Janhunén 1998: 471; még vö. Audova et al. 1999: 38–39, Künnap 1999: 98–99, 2002: 149–150). Példák:

jurák *nū-n* ['állsz'], *madā-r* ['elvágod'], *madā(η)χaju-d* ['elvágod azokat (2)'], *madāj-d* ['elvágod azokat (∞)'] (Hajdú 1982: 60–61) – *ηano-r* ['csónakod'], *mā?* 'sátor': *mā?a-l*, *mā-l* ['sátrad'] (Hajdú 1982: 43);

jenyiszeji *kazā-r* 'megöl' „aor.obj.(1)sg2.” (Mikola 1964: 281) – *muggad'i-r* 'az egyik enyec nemzetség neve; eredeti jelentése: erdei' (Mikola 1964: 40);

tavgi *čəniṁti-rə* 'ismered' (Wagner-Nagy 2002: 108) – *kətu* 'karom': *kətu-rə* ['karomod'] (Wagner-Nagy 2002: 83);

szelkup *čatta-l* 'lőttél' (Hajdú 1982: 146) – *ätä* 'rén': *ätäqi-l* 'két réned' (Hajdú 1982: 140),

kamasz *nerēļiē-l* ['du wirst erschreckt'] (Donner-Joki 1944: 146) – *tura* 'Haus': *tura-l* 'dein Haus' (Donner-Joki 1944: 138).

Hajdú, miután kifejtette, hogy a keleti areában a 2. sz. névmásban **tVn* > **nVn* változás történt, arra a következtetésre jutott, hogy a szamojéd *n* személyjelölő elem e különös névmás hírmondója (Hajdú 1986: 6).

Mikola (1988: 251, 2004: 119) tehát számol egy **-ntV* hangalakú rejtélyes személyjelölő ősszamojéd morfémával is, amely Kálmánnak (1965: 165–170) a magyar *-d* (< **-nt*) egy ötletével mutat rokonságot. Kálmán eszmefuttatására alapozva Kulonen úgy véli a magyar *-d* személyjelölőt történetileg megmagyarázhatni, hogy ennek előzményében a többes számú tárgyra utaló vogul tárgyias igeragozásban és a többes számú birtokra vonatkozó birtokos személyjeles paradigmában használatos, a finnségiből és a lappból is kimutatható *n* többesjelölő (esetleges) hajdani magyar megfelelője és a 2. személy **t* együttesen **nt*-t alkotva a magyarban *d*-vé lett (Kulonen 2001: 160–161). Teljes mértékben elfogadhatatlannak tekintem e feltevést, mivel a magyar nyelv önálló élete során egészen biztosan nem számolhatunk sem **n* többesjellel, sem **nt* személyjelölővel.

Az én megoldási javaslatom a következő: az ősszamojédban a sg. 1. személyű személyjelölők (birtokos személyjelek és igei személyragok) kétségtelenül *m* eleműek voltak, így ott is megvolt annak a lehetősége, amely a permi tagadó

ige esetében is fennállt, hogy ez az *m* részleges asszimilációval (paradigmatikus asszimilációval) **t > *n* változást idézzon elő. Az **nt*-re visszavezethető szamojéd személyjelölők talán a két személyjelölő morféma (**-t ~ *-n*) kontaminációjaként születtek meg; e feltevésem talán annyiban összhangban áll Hajdúéval (1986: 5), hogy az **n* funkciója elhomályosult, ezért a **t*-vel kellett megerősíteni funkcióját; az **n* funkciója pedig azért homályosulhatott el, mert nem volt a nyelvben **n*- kezdetű, 2. személyű névmás.

1.4. Összefoglalásul

Talán túlzásnak tűnhet, hogy mind az obi-ugor, mind a permi, mind a szamojéd személyjelölő *n*-t a paradigmaticus asszimilációval magyarázom, de szerintem ezek kölcsönösen erősítik egymást, és az indoeurópai nyelvekből ismert analóg változások is valószínűsítik magyarázatom helyességét. Ez az eljárás a korábbiakkal szemben az egyetlen olyan értelmezésnek tűnik, amely ténylegesen racionális okát adja a feltűnő szabálytalanságnak.

2. A MÉLY HANGRENDŰ SZEMÉLYES NÉVMÁSOK KORA ÉS KELETKEZÉSE

A 2. személyű névmások szókezdő **n*- elemén kívül van egy másik hangtani probléma is, amelynek tárgyalását szükségesnek vélem megtárgyalni a címben jelzettel együtt: a nyelvcsaládban a lapp, a mordvin, a votják és a szamojéd adatok alapján veláris magánhangzós személyes névmás (**mun*, **tun*, **sun*) tehető fel, míg a többiek palatális hangrendű előzményekre engednek következtetni (így pl. Collinder 1960: 167 is).

Hajdú így vélekedett: „Es erhebt sich jetzt die Frage: Können wir die dargelegten sprachlichen Fakten so erklären, daß im PU zwei lautlich verschiedene Personalpronomina (etwa **ton* bzw. **non*) zugleich bekannt und parallel verwendbar waren, von denen das letztere nur in den obugrischen und

teilweise auch in den permischen Sprachen dokumentiert werden kann? Eine derartige Erklärung wäre nach meiner Ansicht unnötig: die doppelte Provenienz eines Personalpronomens erweist sich als eine unnatürliche, überflüssige Erläuterung” (Hajdú 1986: 4, vö. még 6). Hajdú tehát 2. sz. **ton* (vagy **tVn*) névmással számolt, de arról nem szólt, miért számolt veláris magánhangzós változattal (is). Szerinte tehát a névmás nazális eleme asszimilálta az orálist, és a két változat az uráli korban a keleti területen egymás mellett élt (**tVn* $\gtrsim$ **nVn*), de csak az obi-ugorban őrződött meg személyes névmásként.

Az csakugyan valószínű, hogy a finnégiben a sg. 1. és a sg. 2. személyű alakok függőeseteiben a hajdani dualisi alakok tőmorfémája látható. A hangrendi váltásban talán nemcsak a 3. személy lehetett ludas, hanem a **to* mutató névmásnak is lehetett ebben szerepe, esetleg annak hatására lett a du. 3. **sön* alakból **son*. A dualisi veláris alakok az eredetileg nyilván palatális hangalakról a (sg.) 2. személyben válhattak át az U **to* ’jener’ (UEW 1: 526–527) mutató névmás hatására is. E hangrendi változás tehát két forrásból is táplálkozhatott, amely csak a korai ősfinn felbomlása után zárult le egyrészt az őslappban az összes dualisi személyes névmás velarizációjával, másrészt a kései ősfinnben a dualisi paradigmának a singularisival való egybeolvadásával és ezáltal a dualisnak az el-tűnésével. A sg. 3. személyben azért őrződhetett meg az eredeti finnégi forma, mert a forrásául szolgáló lexéma mutató névmásként is létezhetett még. A permiben is szerepe lehetett a **to* ’jener’ U (UEW 1: 526–527) mutató névmásnak: **to* > őspermi **tʔ* > votják *tu* ’az’ ~ zürjén *tʔ* ’az’.¹³

A veláris személyes névmások keletkezését én a következőképpen vélem levezethetőnek: A változás a (sg.) 3. személyből indulhatott ki. A sg. névmások

¹³ Még vö. a többi nyelvet illetően, amelyek (eredeti) veláris hangrendű személyes névmásokkal tűnnek ki: lapp N *dē* ’az ott messzebb’, *duot* ’az a távolabbi...’, L *tuot* ’az, az ott’, mordvin *tona* ’az’, žurák *ta-*, *tā-* adverbiumtövek, jenyiszeji *to-* adverbiumtő, ʔtagvi *tania* ’az’, szelkup ʔ*tap* ’ez (itt), az’, *to* ’ez (ott)’, kamasz *di*, *də* ’az, ő’.

minimális hangalakja 1. **mi*, sg. 2. **ti*, sg. 3. **se* lehetett, amelyek esetragos alakjaikban az *n* névmásképzővel bővíülhettek. A 3. személyű névmás nyilván mutató névmási eredetű volt, ezért nem szükségszerűen volt azonos a magánhangzója a két első személyével. (Úgy tűnik, elég sok mutató névmás lehetett az uráli alapnyelvben, a preuráliiban esetleg valamivel még több lehetett.) A **se* mellett lehetett **so* hangalakú mutató névmás is (ehhez vö. **tä ~ *to*), és ez utóbbi is használtathatott 3. sz. névmásként is, majd a névmási **n* dualisjellel lefoglalódott a du. 3. sz. névmásra. Ez indukálhatta és indokolhatta a korábbi **men*, **ten* dualisi névmások **e > *o* magánhangzóváltását: **mon*, **ton*. Ezt a módosulást még az is támogathatta, hogy a mutató névmások körében kétségtelenül volt **to* hangalakú is, amely szókezdő elemében azonos volt a 2. személyű személyes névmás szókezdő mássalhangzójával. E névmások első szótagi magánhangzója veláris lévén, ragjaiknak is velárisnak kellett lenniük. Amikor a finn-permi nyelvek egy részében a dualisi sor eltűnt, egybeolvadt a singularisiakkal, a két sor hangtanilag kontaminálódott, vö. finn *minä* és *minu-*, *sinä* és *sinu-*, a lappban és a szamojéd nyelvekben a singularisi és a dualisi sor a funkciók megőrzése mellett hangtani kiegyenlítődésemént át. A finnségiben a palatális hangrendű egyes számiak és a veláris hangrendű kettős számiak vegyes hangrendűként való kontaminálódása nem ellenkezik a palatoveláris magánhangzó-harmóniával, mivel az *i* és az *e* megsérthetik e hangrendi szabályt.

3. AZ ÉLŐ URÁLI NYELVEK ELŐZMÉNYEINEK SZEMÉLYES NÉVMÁSI RENDSZERE

A dualisi és olykor a pluralisi személyes névmások rekonstruálhatóságát illetően meglehetősen szkeptikus állásfoglalások születtek: „A személyes névmásokat **me*, **te*, **se* alakban szokták rekonstruálni. Az uráli nyelvek többesi, valamint duális személyes névmásai szintén ezekre az 1–3. személyű alapfor-

mákra vezethetők vissza, de a kettős és többes számú személyes névmások képzésének változatossága és egyéb okok folytán a személyes névmás alapnyelvi Du–Pl alakjai rekonstruálhatatlanok” (Hajdú 1981: 134). Hasonlóan foglalt állás Kulonen is: „Die Schwierigkeit der Rekonstruktion der Pronomina ist wohl auch daran abzulesen, daß bisher noch kein Versuch unternommen wurde, eine gemeinsame Urform für die Pronomina des Duals zu finden. Im Lappischen und Samojedischen wurden sie (soweit noch zu verfolgen) eindeutig auf der Grundlage der Pronomina des Singulars gebildet. In den obugrischen Sprachen wiederum sind sie im Grunde identisch mit den entsprechenden Possivsuffixen, so daß das Pronomen der 2. Person Dual mit *n* anlautet. Es ist daher verständlich, daß die Dualpronomina in den Rekonstruktionen des Uralischen fehlen, obwohl sie in der Ursprache zweifellos vorhanden waren, da auch für die Personen des Singulars und Plurals Pronomina existierten” (Kulonen 2001: 163–164). Úgy tűnik, Kulonen figyelmét elkérülte egy, az ő írása előtt nem sokkal megjelent dolgozatom, amelyben kísérletet tettem az alapnyelvi névmásrendszer rekonstruálására: „Die Numersufornen der Personalpronomina dürften folgendermaßen ausgesehen haben:

	Singular	Dual	Plural
1. Person	* <i>mö(n-)</i>	* <i>mön</i>	* <i>mök</i>
2. Person	* <i>tö(n-)</i>	* <i>tön</i>	* <i>tök</i>
3. Person	* <i>sö(n-)</i>	* <i>sön</i>	* <i>sök</i>

Die Vokale in den drei Numeri waren möglicherweise unterschiedlich” (Honti 1997: 102), amely a mostani megoldási kísérletemtől talán csak lényegtelen pontokon különbözik.

Én úgy látom, hogy igenis rekonstruálhatók az uráli alapnyelvi személyes névmások mindhárom szám mindhárom személyében. Mivel az obi-ugorban a dualisi személyes névmások egyértelműen palatális hangrendűek, és csak

ilyenekből vezethetők le, az ősfinn–ősmordvin nyelvállapotban, az északi ősszamojédban és részben az őspermiben, főleg pedig az ősvotjákban a sg. 3. és a du. 3. személyben következett be a „(palatális, sg. 3.) *sen × (veláris, du. 3.) *sun → (sg. 3. & du. 3.) *sun” kontamináció, majd a másik két, azaz az 1. és 2. személyben való hangtani egységesülés, továbbá a lapp kivételével a dualisi sor eltűnése.

SZAKIRODALOM

- Audova, Iris–Klesment, Piret–Kiinnap, Ago–Mägi, Kaur–Soosaar, Sven-Erik 1999. Uralic Nasal Vx.2P.Sg. *Femo-Ugristica* 22: 35–40.
- Babaev, K. V. [Бабаев, К. В.] 2009. О происхождении личных местоимений в языках мира. *Вопросы языкознания* 2009/4: 119–138.
- Benkő Loránd (szerk.) 1976. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Harmadik kötet. Ö–Zs. Budapest. = TESz 3.
- Benkő Loránd (Hrsg.) 1995. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*. Band II. Kor–Zs. Budapest. = EWUng 2.
- Blake, N. F. 1996. *A History of the English Language*. London.
- Borza Lucia 1999. *Római nyelvkönyv középszintűk és magántanulók számára*. Második kiadás. Budapest.
- Braunmüller, Kurt 1991. *Die skandinavischen Sprachen im Überblick*. Uni-Taschenbücher 1635. Tübingen.
- Bremmer, Rolf H. 2009. *An Introduction to Old Frisian. History, Grammar, Reader, Glossary*. Amsterdam–Philadelphia.
- Budenz József 1869. Magyar és finnugor nyelvekbeli szóegyezések. *Nyelvtudományi Közlemények* 7: 1–62.
- Budenz József 1873–1881/1966. *Magyar-ugor szótár*. Uralic and Altaic Series 78. Budapest/Bloomington–The Hague. = MUSz.
- Bühler, Karl 1982. *Sprachtheorie*. Stuttgart–New York.
- Castrén, M. Alexander 1854/1966. *Grammatik der samojedischen Sprachen*. Uralic and Altaic Series 53. St. Petersburg/Bloomington–The Hague.
- Collinder, Björn 1955. *Femo-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic Languages*. Stockholm. = FUV¹
- Collinder, Björn 1960. *Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Stockholm.
- Collinder, Björn 1977. *Femo-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic Languages*. Second Revised Edition. Hamburg. = FUV²
- Cortelazzo, Manlio – Zolli, Paolo 2008. *Il nuovo etimologico. Dizionario etimologico della Lingua Italiana*. Seconda edizione in volume unico. Bologna.
- Csúcs Sándor 1990. *Chrestomathia Votiacica*. Budapest.

- Csúcs Sándor 2005. *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache*. Budapest.
- De Mauro, Tullio – Mancini, Marco 2000. *Dizionario etimologico*. Milano.
- DEWOS = Steinitz 1966–1993.
- Donner, Kai – Joki, Aulis, J. 1944. *Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und der Hauptzügen der Grammatik*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VIII., Helsinki.
- Donner, Otto 1888. *Vergleichendes Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sprachen*. III. Helsingfors–Leipzig. = VglWb.
- Dulson, A. P. [Дульсон, А. П.] 1968. *Кетский язык*. Томск.
- Du-Nay András 2004. *A román nép kialakulása és korai története*. Budapest.
- EWUng 2 = Benkő 1995.
- Farkas Jenő 2007. *Román nyelvtan*. Budapest.
- Finciczky István 1928–1930. A vogul névmások. *Nyelvtudományi Közlemények* 47: 365–398.
- FUV¹ = Collinder 1955.
- FUV² = Collinder 1977.
- Genetz, Arvid 1897. Ost-permische Sprachstudien. *Journal de la Société Finno-ougrienne* 15: 1–67.
- Hajdú Péter 1973. *Bevezetés az uráli nyelvtudományba*. Budapest.
- Hajdú Péter 1981. *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Budapest.
- Hajdú Péter 1982. *Chrestomathia Samoiedica*. Második kiadás. Budapest.
- Hajdú Péter 1983. Jurák *puda* 'ő', *pudar* 'te' és társai. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne* 185: 105–114.
- Hajdú Péter 1986. Personalbezeichnungen für die 2. Person im Uralischen. *Советское финно-угроведение* 22: 1–8.
- Hajdú Péter 1990. Einiges über Fürwörter. *Linguistica Uralica* 26: 1–12.
- Helimskij, E. A. 1996. The Enets Text of the Lord's Prayer from Witsen's Book. In: Mészáros Edit (szerk.): *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*. Szeged, 125–132.
- Hellquist, Elof 1957. *Svensk etymologisk ordbok*. Tredje upplagan. Band I: A–N. Lund.
- Honti László 1976. Az osztják személyjelölő szuffixumok történeti áttekintése. *Nyelvtudományi Közlemények* 78: 71–119.
- Honti László 1986. *Chrestomathia Ostiatica*. 2. változatlan kiadás. Budapest.
- Honti László 1988. Die wogulische Sprache. In: Sinor 1988: 147–171.
- Honti László 1997. Numerusprobleme (Ein Erkundungszug durch den Dschungel der uralischen Numeri). *Finnisch-ugrische Forschungen* 54: 1–126.
- Honti László 2003. Az osztják approximativusrag eredete (avagy egy uráli szócsalád nyomában). *Nyelvtudományi Közlemények* 100: 168–176.
- Honti László 2006. Eräästä ugrilaisten kielten postpositioperäisestä kaasussuffiksien perheestä. *Journal de la Société Finno-ougrienne* 91: 81–91.
- Hunfalvy Pál 1864. *A vogul föld és nép*. Reguly Antal hagyományaiból kidolgozta H. P. Pest.
- Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J. 1969. *Suomen kielen etymologinen sanakirja* IV. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII/4. Helsinki. = SKES 4.

- Janhunen, Juha 1998. Samoyedic. In: Abondolo, Daniel (ed.): *The Uralic Languages*. London–New York. 457–479.
- Joki, Aulis J. (1956), Björn Collinder, Fenno-Ugric Vocabulary. *Finnisch-ugrische Forschungen, Anzeiger* 32: 42–55.
- Kálmán Béla 1965. A 2. személy *-d* ragja. *Magyar Nyelv* 61: 165–170.
- Karjalainen, K. F.–Vértes E. (1964), Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten von K. F. K. Bearbeitet und herausgegeben von E. Vértes. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne* 128. Helsinki.
- Katzschmann, Michael 2008. *Chrestomathia Nganasanica. Texte – Übersetzung – Glossar – Grammatik*. Norderstedt.
- Kelemen Béla (szerk.) 1964. *Román–magyar szótár*. I. kötet. A–L. Bukarest.
- Krejnovič, E. A. [Крейнович, Е. А.] 1968. Кетский язык. In: Skorik, P. Ja. (szerk.) [Скорик, П. Я. (отв. ред.):] *Монгольские, тунгусо-маньчжурские и палеоазиатские языки. Языки народов СССР. V*. Ленинград, 453–473.
- Kulonen, Ulla-Maija (toim.) 2000. *Suomen sanojen alkuperä. 3. R–Ö*. Helsinki. = SSA 3.
- Kulonen, Ulla-Maija 2001. Zum *n*-Element der zweiten Personen besonders im Obugrischen. *Finnisch-ugrische Forschungen* 56: 151–174.
- Künnap, Ago 1999. Die uralischen Personalsuffixe der 1. und 2. Person. *Linguistica Uralica* 35: 98–103.
- Künnap, Ago 2002. On the Origin of the Initial Component (***)-*n*- of the Uralic Personal Suffixes. *Fenno-Ugristica* 24: 145–155.
- Lakó György 1986. *Chrestomathia Lapponica*. Budapest.
- Liimola, Matti 1944. Zu den wogulischen Personalpronomina. *Finnisch-ugrische Forschungen* 28: 20–56.
- B. Lőrinczy Éva (szerk.) 2002. *Új magyar tájszótár*. Negyedik kötet. N–S. Budapest.
- Lyons, John 1992. *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge.
- Lytkin, V. I. [Лыткин, В. И.] 1952. *Древнепермский язык*. Москва.
- Lytkin, V. I. [Лыткин, В. И.] 1961. *Коми-язвинский диалект*. Москва.
- Majtinskaja, K. E. [Майтинская, К. Е.] 1969. *Местоимения в языках разных систем*. Москва.
- Mikola Tibor 1964. Szamojéd nyelvtanulmányok I–II. *Nyelvtudományi Közlemények* 66: 35–42, 279–284.
- Mikola, Tibor 1988. Geschichte der samojedischen Sprachen. In: Sinor 1988: 219–263.
- Mikola Tibor 1995. *Morphologisches Wörterbuch des Enzischen*. Studia Uralo-Altaica 36. Szeged.
- Mikola Tibor 2004. *Studien zur Geschichte der samojedischen Sprachen*. Studia Uralo-Altaica 45. Szeged.
- MUSz = Budenz 1873–1881/1966.
- Nocentini, Alberto 2010. *L'etimologico. Vocabolario della lingua italiana con CD–Rom e online*. Milano.
- Onions, C. T. (ed.) 1998. *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford.

- Paasonen, Heikki–Vértés Edit 1965. Ostjakische grammatikalische Aufzeichnungen nach den Dialekten an der Konda und am Jugan von H. P. Bearbeitet, neu transkribiert und herausgegeben von E. Vértés. *Journal de la Société Finno-ougrienne* 66/2., Helsinki.
- Patota, Giuseppe 2010. *Il Vocabolario di Italiano*. Milano.
- Philippa, Marlies 2005. *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. F–Ka. Amsterdam.
- Räsänen, Martti 1969. *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII/1. Helsinki.
- Rédei Károly 1978. *Chrestomathia Syrjaenica*. Budapest.
- Rédei Károly [Hrsg.] 1988a. *Uralisches Etymologisches Wörterbuch*. Band I. Uralische und finnisch-ugrische Schicht. Budapest–Wiesbaden. = UEW 1.
- Rédei Károly 1988b. Geschichte der permischen Sprachen. In: Sinor 1988: 351–394.
- Rédei Károly 1989. A finnugor igeragózásról különös tekintettel a magyar igei személyragok eredetére. *Nyelvtudományi Közlemények* 90: 143–161.
- Serebrennikov, B. A. [Серебренников, Б. А.] 1963. *Историческая морфология пермских языков*. Москва.
- Serebrennikov, B. A.–Gadžieva, N. Z. [Серебренников, Б. А.–Гаджиева, Н. З.] 1979. *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков*. Учебное пособие для вузов. Баку.
- Siegl, Florian 2008. A Note on Personal Pronouns in Enets and Northern Samoyedic. *Linguistica Uralica* 44: 119–130.
- Sinor, Denis (ed.) 1988. *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*. Handbuch der Orientalistik. Leiden–New York–København–Köln.
- SKES 4 = Itkonen–Joki 1969.
- SSA 3 = Kulonen 2000.
- Steinitz, Wolfgang (Hrsg.) 1966–1993. *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Dialekte*. Berlin. = DEWOS.
- Szinnyei József 1927. *Magyar nyelvbasonlítás*. Hetedik, javított és bővített kiadás. Finnugor kézikönyvek 3. Budapest.
- Ščerbak, A. M. [Щербак, А. М.] 1977. *Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков*. Ленинград.
- Temesi Mihály 1941–1943. Magyar birtokos névmások. *Nyelvtudományi Közlemények* 51: 74–87.
- Tenišev, E. R. (szerk.) [Тенишев, Е. Р. (отв. ред.)] 1988. *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Морфология*. Москва.
- TESz 3 = Benkő 1976.
- Tiktin, Hariton 1903. *Rumänisch–deutsches Wörterbuch*. I. Band. A–C. Bukarest.
- Tiktin, Hariton 1911. *Rumänisch–deutsches Wörterbuch*. II. Band. D–O. Bukarest.
- UEW 1 = Rédei 1988a.
- De Vaan, Michiel 2008. *The Etymological Dictionary of Latin and Other Italic Languages*. Leiden Inoeuropean Etymological Dictionaries Series. Volume 7. Leiden–Boston.

- G. Varga Györgyi 1992. A névmások. In: Benkő Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/1. kötet. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Budapest, 455–569.
- Van Veen, P. A. F. – Van der Sijs, Noline 1997. *Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden*. Utrecht–Antwerpen.
- De Vries, Jan 1987. *Nederlands etymologisch woordenboek*. Leiden.
- De Vries, J. – De Tollenaere, F. 1986. *Etymologisch woordenboek. Waar komen onze woorden vandaan?* Prisma Etymologisch Woordenboek. Utrecht.
- Wagner-Nagy Beáta 2002. Alaktan. In: Wagner-Nagy Beáta (szerk.): *Chrestomathia Nganasamica*. Studia Uralo-Altaica. Supplementum 10. Szeged–Budapest, 71–126.
- Werner, Heinrich 1997. *Das Jugische (Sym-Ketische)*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 50. Wiesbaden.
- Wright, Joseph 1981. *Grammar of the Gothic Language and the Gospel of St. Mark*. Selection from the Other Gospels and the Second Epistle to Timothy with Notes and Glossary. Second Edition with a Supplement to the Grammar by O. L. Sayce, M. A. Oxford.
- Živova, G. T. [Живова, Г. Т.] 1979. Сопоставительный анализ кетских личных местоимений 3-го лица. In: *Языки народов Сибири*. Межвузовский сборник научных трудов, выпуск 3. Кемерово, 221–228.

Erdy János
Bochtovich Ruffózsé

Wenzel Gusztáv

Jábiar Gabon

Nagy János

Terintetes Nagygyűlés! Arany János

Minia felemelő szabályainak 32. §-a egy szót:
Mindem sijnomán választott tag, a külsőből kivétel
lével, osztályába tartozó dolgotat felolvasásával,
vagy személyes meg nem jelenhetés esetén beüldé
sével, legfeljebb egy év alatt sörét foglat; külsőben meg
választása meg nem működően:

Tehetnek esetek, melyekben kivált vidéken la
kolé gátolhatatlan a határidőt megtartani: de hallga
tag elvérsni e szabály meg nem tartatását, amnyel
tesz, mint örves szabályzatunkat erőlköndet terintetes
át söröségteleu.
Judithányba koratit tehát, hogy egyelőre a
határidőt s sörfoglalás által meg nem
határidőket, az 186

széles mértékű szabályozásról és az egy-egy
személyre vonatkozólag, a helyi község
előzetes határozat alapján feladatokat
adhat meg, az intézkedések során betartani
kell az előírt szabályokat, melyek betartása
szükség esetén meg kell határozni.

Amennyiben az intézkedések során
előfordulnak olyan esetek, amelyek
szükség esetén meg kell határozni az
intézkedések megvalósítását, az
intézkedések megvalósítását elő kell
készíteni a szükséges jogszabályok
szövegét.

Amennyiben az intézkedések során
előfordulnak olyan esetek, amelyek
szükség esetén meg kell határozni az
intézkedések megvalósítását, az
intézkedések megvalósítását elő kell
készíteni a szükséges jogszabályok
szövegét.

1968
Köszönöm
Köszönöm
Köszönöm

to Kenney Leonard
Continuum Lissly
July 1968

